

Limburg bestaat niet

Paradoxen van een sterke identiteit

AD KNOTTER

Rita Verdonk is trots op Nederland, maar niet op de Nederlandse provincies. Zij wil ze afschaffen. Volgens *de Volkskrant* klinkt daarvoor overal in Nederland applaus, ‘alleen in Limburg en Friesland kijken ze toch een beetje zuinig. Hun bewoners zweren bij hun provincie’. Maar: ‘helemaal afschaffen hoeft niet, bindt [Verdonk] in. Wat mag blijven is een piepklein en symbolisch kantoor voor het behoud van geschiedenis en traditie’.¹ Blijkbaar is Verdonk van mening dat de provincies een residu uit het verleden zijn, waarvan de bestuurlijke rol nu wel is uitgespeeld. Zij is niet de enige. De rol van de provincies is omstreden. In de aanloop tot de Statenverkiezingen van 2007 karakteriseerde de Maastrichtse bestuurskundige Klaartje Peters de provinciale bestuurslaag als ‘opgeblazen’.² In haar kritische analyse besteedt zij ook aandacht aan de provincie ‘als hoeder van de regionale identiteit’. Door een actief beleid op het gebied van geschiedenis, erfgoed en streekcultuur proberen provinciebesturen te stimuleren dat de inwoners zich meer gaan identificeren met hun provincie als woongebied. Peters stelt vast dat het imagoverlies van de provinciebesturen gepaard gaat met een verheving van het provinciale identiteitsbeleid. Zij wijst er echter terecht op dat regionale tradities minder historisch zijn geworteld dan velen denken. Zij zijn veelal in de negentiende eeuw uitgevonden en dat uitvindingproces gaat nog steeds door. Dat wil niet zeggen dat ze daarom niet werkzaam zouden zijn als identificatiemechanisme en als instrument om een gevoel van eigenheid en anderszijn te creëren. Met name in perifere provincies worden bestaande of uitgevonden tradities en cultuuruitingen vaak gekoppeld aan de provincie als territoriale entiteit, ook als zij niet zozeer een provinciale, maar eerder een lokale of juist een provincieoverstijgende oorsprong hebben. In Limburg vinden wij daarvan treffende voorbeelden als het katholicisme en het carnaval.³

De provincies stonden al eerder ter discussie. In de jaren 1970 lanceerde het kabinet-Den Uyl concrete plannen om te komen tot een bestuurlijke

¹ *De Volkskrant* (7 juni 2008): “Schei toch uit”. On tour met Rita’.

² Klaartje Peters, *Het opgeblazen bestuur. Een kritische kijk op de provincie* (Amsterdam 2007).

³ Peter Nissen, ‘Confessionele identiteit en regionale eigenheid. De pastorale instrumentalisering van regionale tradities in de vormgeving van de religieuze beleving’, in: C. van der Bogt, A. Hermans en H. Jacobs (eds.), *Constructie van het eigene. Culturele vormen van regionale identiteit* (Amsterdam 1996) 155-172; zie ook: *idem*, ‘Constructie en deconstructie van het katholieke Limburg’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 45 (2000) 79-95; Carla Wijers, ‘Eén onder de Limburgse narrenkap. Een beschouwing over carnavalstradities en de creatie van een Limburgse identiteit’, in: Van der Bogt e.a., *Constructie van het eigene*, 201-218.

herindeling op grond van rationelere ruimtelijke criteria.⁴ Limburg zou op grond daarvan in twee ‘provincies nieuwe stijl’ moeten worden gesplitst. Het *Limburgs Dagblad* wijdde er een serie artikelen aan.⁵ Volgens voorzitter L. Jans van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie zou de provinciale herindeling ‘de voorstanders van een socialistische volksrepubliek danig in de kaart spelen. Die zijn immers gebaat bij een verbrokkeling van land en volk en een doorsnijden van eenheid en identiteit. Dat stelt hen in staat het uiteindelijke oogmerk van Keerpunt-72 [het toenmalige PvdA-programma, AK] te verwezenlijken’. Om dat te voorkomen was Jans zelfs ‘bereid daarvoor een boerenopstand te leiden. Met onze schutters!’ Het plan om de provincie Limburg op te delen in twee bestuurlijke eenheden vond hij getuigen van ernstige onzorgvuldigheid en nonchalance:

Zonder meer gaat men voorbij aan de wordingsgeschiedenis van een volk. Men verknipt identiteiten en scheidt situaties waarin straks bijvoorbeeld Noord- en Zuid-Limburg tegen elkaar kunnen worden uitgespeeld. De gevolgen van een dergelijk handelen zijn alleen voordelig voor hen, die alle banden met het verleden kapot willen. Wanneer identiteiten zijn verknipt, is het des te makkelijker manipuleren naar een eenheidsstaat [...] Als volk met een geheel eigen aard en karakter hebben wij sterk de behoefte aan een naar buiten blijvende eenheid. [...] Onze eenheid vraagt om één bestuur, zowel geestelijk als wereldlijk. Dat vormt de bevestiging van die eenheid. Het zet de kroon erop!⁶

Voorzitter L. Jans in de staatsiekleedij van voorzitter van alle Limburgse schutters (Uit: ‘Limburg in tweeën?’, 29)

⁴ Over de ‘Voorstellen inzake een Wet reorganisatie binnenlands bestuur’ (1975-1976): J.C.I. de Pree, *Grenzen aan verandering. De verhouding tussen reorganisatie en structuurprincipes van het binnenlands bestuur* [WRR Voorstudies en achtergronden] (Den Haag 1997) 57-95.

⁵ *Limburg in tweeën? Bijdragen vanuit het Limburgs Dagblad aan de discussie over de reorganisatie Binnenlands Bestuur 1975/1976* (z.p. z.j.).

⁶ *Limburg in tweeën?*, 28-29.

Jans overschreeuwde zichzelf, maar de kern van zijn redenering, namelijk dat de inwoners van de provincie Limburg een eigen volk met een eigen aard en cultuur zouden vormen, werd en wordt door velen gedeeld. Ook Ge-deputeerde Staten vonden in 1975 dat ‘sterke historische banden en een uitgesproken volksaard mogen worden aangevoerd voor het behoud van de provincie Limburg als bestuurlijke eenheid’.⁷

De bestuurlijke eenheid van de provincie werd hiermee dus gemotiveerd vanuit een veronderstelde etnische of althans culturele en historische verbondenheid. Dit uitgangspunt stond haaks op de motivatie achter de voorstellen tot bestuurlijke herindeling waar men zich tegen keerde. De gedachte daarachter was dat de bestuurlijke effectiviteit van de ‘provincies nieuwe stijl’ zou toenemen bij ‘een gebiedsomvang van decentrale bestuurslichamen die is afgestemd op maatschappelijke en functionele processen’.⁸ Wat Limburg betreft is het inderdaad een probleem dat de actieradius of ‘sociale ruimte’ van de inwoners niet samenvalt met het grondgebied van de provincie.⁹ Mede door de afstand is er een duidelijke scheiding tussen het noorden en het zuiden. Die is zichtbaar op sociaal, economisch en infrastructuureel gebied.¹⁰ De sociale en economische structuur van het zuiden werd tot het begin van de jaren 1970 gedomineerd door de mijnbouw; het noorden bleef lang agrarisch en industrialiseerde pas echt na de Tweede Wereldoorlog. Dat vertaalde zich ook in een ruimtelijk gescheiden industrialisatie- en herstructureringspolitiek (na de mijnsluitingen) van de centrale overheid.¹¹ Ook de arbeidsmarkten (in de vorm van woon-werkverkeer) waren en zijn niet met elkaar verbonden; eerder was er een ruimtelijke oriëntatie op de nabijgelegen conurbaties vlak over de grens: Mönchen-Gladbach, Krefeld en het Ruhrgebied in het noorden; Aken en Luik in het zuiden. De infrastructuur is daarbij niet echt behulpzaam: de belangrijkste verkeersverbindingen (auto- en spoorwegen) gaan vanuit het zuiden rechtstreeks naar de randstad.

Dit probleem speelde niet alleen in Nederland. Zo werd er in Duitsland na de *Wiedervereinigung* in de jaren 1990 een analoge discussie gevoerd over *Länderneugliederung*. De Duitse *Länder* zijn qua omvang en bevoegdheden niet te vergelijken met de Nederlandse provincies, maar ook in dit debat werd

⁷ *Limburgs Dagblad* (2 oktober 1975). Overigens was een minderheid in Provinciale Staten, bestaande uit PvdA, PPR en VVD, het niet met GS eens. Zij waren van mening dat de sociale en culturele banden ook na opdeling konden blijven bestaan. VVD-fractievoorzitter A. Hagenaars meende: ‘Men blijft Limburger in welk deel men ook woont’, maar ook: ‘dé Limburger bestaat niet’. *Limburgs Dagblad* (26 oktober 1975).

⁸ De Pree, *Grenzen aan verandering*, 12.

⁹ Voor het onderscheid tussen ruimtelijkheid als sociale ‘regionalisering’ (*Handlungsraum*) en begrensde territorium of grondgebied (*Flächenraum*): Ludger Pries, *Die Transnationalisierung der sozialen Welt. Sozialräume jenseits von Nationalgesellschaften* (Frankfurt am Main 2008) en daar genoemde literatuur.

¹⁰ Zie ook: Robert Butschen, *Wirtschaftsräumliche Aspekte einer administrativen Neugliederung der niederländischen provinz Limburg* (Aken 1994).

¹¹ Zie ook: J. Soeters, H. Spoormans, R. Welten (eds.), *Het nieuwe Limburg. Herstructurering en ontwikkeling* (Z.p. 1990).

‘die landsmannschaftliche und damit kulturhistorische Verbindung’ tegenover ‘die wirtschaftliche und soziale Leistungskraft’ van de nieuw te vormen territoriale eenheden geplaatst.¹² Geografisch gefundeerde voorstellen om ‘eine Neugliederung vor[z]ulegen, die sich überhaupt nicht mehr an den alten Landesgrenzen und an den historischen Traditionen orientiert, sonder nur an den sozial- und wirtschaftsräumlichen Beziehungen’¹³, haalden het echter niet.

Waar het in deze discussies om ging is de verhouding tussen *bestuurlijke territorialiteit*, *regionale identiteit* en *sociaalruimtelijke functionaliteit*. In dit artikel wil ik de verhouding tussen deze elementen nader onderzoeken aan de hand van de casus Limburg.

Territorialiteit

Anders dan de overige Nederlandse provincies, die in 1815 werden gevormd als voortzetting van de gewesten van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, is de provincie Limburg een creatie van de eenheidsstaat. Alleen bepaalde gedeeltes van de provincie rondom Venlo en Maastricht hebben een voorgeschiedenis als generaliteitsland. Het grondgebied van de huidige provincie Limburg maakte deel uit van de rafelige grenszone van omstreden territoria en domeinen aan de westzijde van het Duitse Rijk tussen Münster en Mulhouse, die was blijven bestaan na de Vrede van Westfalen in 1648.¹⁴ Het gaat te ver om hier een overzicht te geven van de lappendeken aan feodale bestuurlijke en rechterlijke structuren, maar het moge duidelijk zijn dat de vorming van de provincie Limburg als bestuurlijke eenheid niet voortbouwde op een gemeenschappelijk verleden. Pas de komst van de Fransen in 1794 leidde tot een territoriale indeling waarin de huidige Belgische en Nederlandse provincies Limburg te herkennen zijn. Grote delen van de territoria aan de oostzijde van de Maas en van het Luiks graafschap Loon aan de westzijde daarvan, werden toen bij elkaar gebracht als departement Nedermaas, met Maastricht als hoofdplaats. In het kader van de restauratie na de vorming van het Verenigd Koninkrijk koos Willem I voor dit gebied de historiserende naam van het oude hertogdom Limburg. Dat had slechts bestaan tot 1288 en lag oorspronkelijk een stuk zuidelijker, in de Ardennen bij Verviers. Joep Leerssen schrijft in dit verband over de ‘paradox dat het gewest dat het meest saillant ‘typisch’ is van de Nederlanden eigenlijk de geringste aanspraak kan maken op historische samenhang of continuïteit’.¹⁵ De splitsing van de aldus gevormde provincie Limburg in een Belgisch en Nederlands deel

¹² Eugen Ernst, ‘Länderneugliederung in Deutschland. Hintergründe und Perspektiven’, *Geographische Rundschau* 45 (1993) 446-458, aldaar 450. Voor eerdere debatten over dit onderwerp: Peter Schöller, ‘Wirtschaftsraum und Länder-Neugliederung’, in: U.I. Küpper, E.W. Schamp (eds.), *Der Wirtschaftsraum. Beiträge zu Methode und Anwendung eines geographischen Forschungsansatz. Festschrift für Erich Otremba zu seinem 65. Geburtstag* [Geographische Zeitschrift. Beiheft 41] (Wiesbaden 1975) 253-268.

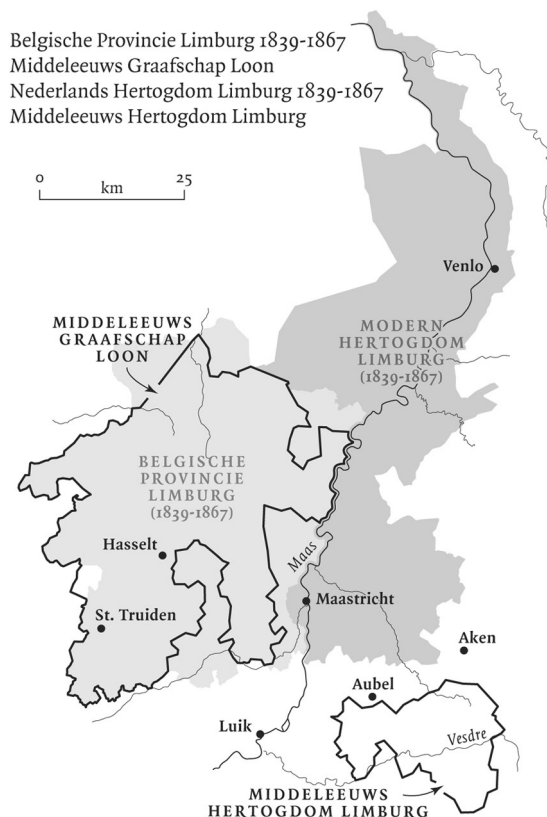
¹³ Ernst, ‘Länderneugliederung’, 455.

¹⁴ Over dit grensgebied in breder verband: Michael Loriaux, *European Union and the Deconstruction of the Rhineland Frontier* (Cambridge 2008).

¹⁵ Joep Leerssen, ‘Een beetje buitenland. Nederlandse natievorming en Limburgs regionalisme’,

in 1839 was evenmin historisch gemotiveerd. De Nederlandse koning mocht het gebiedsdeel ten oosten van de Maas en ook Maastricht, met daarbij de titel van hertog, behouden als compensatie voor het verlies van het westelijk deel van zijn groothertogdom Luxemburg aan de nieuw gevormde staat België.¹⁶

Grenzen van Limburg (Uit: Leerssen, 'Een beetje buitenland', 52)

Het gebrekkige historische fundament en het willekeurige dynastieke gerommel met de Limburgse territoria leidden tot een fundamentele onzekerheid bij de inwoners van Limburg over hun verhouding met de Nederlandse staat. De oriëntatie zwalkte tussen Nederland, Duitsland en België.¹⁷ De gewenste aansluiting bij België van het latere Nederlands-Limburg (gedurende lange tijd door de Belgen aangeduid als *le Limbourg cédé*) bleek in 1839 geen reële optie. In het kader van de *status aparte* die het hertogdom kreeg, werd

Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 52 (2007) 47-66, aldaar 51.

¹⁶ Eric Lemmens, 'Aan Vorst en Vaderland gehecht, doch tevreden zijn zij niet'. *Limburgse politici in Den Haag 1839-1918* (Amsterdam 2004) 40.

¹⁷ Zie voor het onderstaande: *ibidem*, 119-179.

gekozen voor aansluiting bij de Duitse Bond (tot 1867). In 1848 ontstond een beweging voor afscheiding van Nederland en aansluiting bij Duitsland. Nog in 1918 bestond er in Nederlands-Limburg een minderheid die gevoelig was voor het Belgische annexionisme. In het kader van de ‘eenwording van Nederland’ in de loop van de negentiende eeuw kwam er echter een nationaliseringproces op gang dat Limburg in toenemende mate zou binden aan de Nederlandse staat.¹⁸ In dat kader groeide de overtuiging dat datgene wat de bewoners van deze door de Nederlandse staat gecreëerde provincie onderscheidde van de overige Nederlanders karakteristiek zou zijn voor hen als *Limburgers*. In die zin is de constructie van een Limburgse identiteit een gevolg van de bestuurlijke eenwording en de integratie in de nationale staat, en niet andersom.

Identiteit

In dit proces kon ook de gedachte ontstaan dat de Limburgers een eigen volk vormden met een eigen volksaard. Wij kunnen dit omschrijven met het begrip ‘etnisering’. Pogingen om hier een objectieve grondslag aan te geven waren echter tot mislukken gedoemd. In het interbellum waren volkskundigen conform de toen heersende (pseudo-)wetenschappelijke mode overal op zoek naar ‘volkskarakters’ en naar de stamverwantschap waarin die (mede) geworteld zouden moeten zijn.¹⁹ Limburg ontsnapte niet aan deze trend. Volkskundige Winand Roukens, een van de intellectuele iconen van de in 1926 opgerichte vereniging ‘Veldeke’ voor dialect en volkscultuur, was bijvoorbeeld van mening dat de volksaard van de inwoners van een gewest wordt bepaald door bodem, ras, historie en cultuur. Daarbij kon men volgens hem ‘de rassenleer [...] niet buiten beschouwing laten’.²⁰ In allerlei (vermeende) Limburgse karakteristieken ontdekte hij Keltische en Germaanse eigenschappen.²¹ Hoe dit precies zat wordt in zijn teksten niet echt duidelijk. Elders ziet hij in Limburg vooral invloed van het ‘uit het Zwarte-Zeegebied afkomstige zgn. Alpineras’, te onderscheiden van ‘het sterk onder Noordepese invloed staande zgn. Noordsche ras’.²² Volgens Roukens:

¹⁸ Hans Knippenberg, ‘The incorporation of Limburg in the Dutch state’, in: H. Knippenberg en J. Markusse (eds.), *Nationalising and Denationalising European Border Regions, 1800-2000. Views from Geography and History* (Dordrecht 1999) 39-60.

¹⁹ Het begrip ‘stam’ (groepsvorming op basis van genetische verwantschap), zoals in de bekende trits ‘Friezen, Franken, Saksen’, wordt in het moderne historische en volkskundige onderzoek als wetenschappelijk achterhaald beschouwd. Zie onder andere: Ad Knotter, ‘Na de *Kulturraumforschung*. Oude en nieuwe concepten in de grensoverschrijdende regionale geschiedschrijving’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 118 (2005) 227-246.

²⁰ Win. Roukens, ‘De Limburgers’, in: P.J. Meertens en Anne de Vries (eds.), *De Nederlandse volkskarakters* (Kampen 1938) 293-317, aldaar 294 en 296. Over Roukens in de context van het Limburgse regionalisme ook: Jos Perry, ‘t Nachtegaaltje zingt. Regionalisme in Nederlands-Limburg 1900-1950’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 52 (2007) 7-46, aldaar 23-28.

²¹ Roukens, ‘De Limburgers’, 303 (‘gesteld op vrijheid’), 304 (‘gastvrijheid’), 315 (‘de frequentie der mishandelingen’; ‘het drankmisbruik’).

is het niet uitgesloten dat tot de kenmerken der Bandkeramici – die tot het alpineras behoorden, dat door de zwierige losse lijnentechniek op zijn aardewerk [...] een open, luchtig en dynamisch karakter verraadt – niet slechts de bijzondere kunstaanleg der Limburgers, maar ook de zangerigheid van onze Limburgse dialecten, speciaal van de Zuidelijke, moet gerekend worden [...].²³

Roukens moet echter op gezag van zijn leermeester, de Nijmeegse volkskundige Schrijnen, toegeven 'dat het Limburgsche volkskarakter, evenals *het* Limburgsche taaleigen een fictie is', omdat de provincie in een zuidelijk, midden en noordelijk deel uiteenvalt: 'het volkskarakter sluit zich bij deze indeeling aan'.²⁴ Volgens Schrijnen, en Roukens volgt hem daarin, zou de 'cultuurinvloed van de Saksen' tot boven Venlo in Noord-Limburg zijn doorgedrongen. Roukens reserveert zijn karakteristieken daarom tot Zuid- en Midden-Limburg: 'De Limburger, de Zuid- en Midden-Limburger tenminste, mag wel tot de primaire, emotionele naturen gerekend worden. Hij is een man [*sic*] van temperament'.²⁵ De in Leiden docerende, maar uit Limburg afkomstige psycholoog Alphons Chorus meende op basis van deze door volkskundigen veronderstelde etnische verschillen ook andere psychische kenmerken aan Noord- en Zuid-Limburgers te kunnen toeschrijven:

In Noord-Limburg opvallend veel mensen met een Saksische inslag, fors van bouw, veel blauwogigen en psychisch veel minder flexibel dan de mensen van Zuid-Limburg. Binnen de driehoek Maastricht-Vaals-Sittard, het Heuvelland, treft men opvallend veel mensen met alpiene-mediterrane en Keltische kenmerken. Donkerder van uiterlijk, gracieler gebouwd, psychisch lichter, beweeglijker, springeriger, impulsiever en meer bedacht op het redden van de uiterlijke schijn dan de Noordlimburgse mens.²⁶

Ironisch genoeg was dit veronderstelde psychische onderscheid voor Chorus aanleiding de voorstellen tot tweedeling van de provincie in 1975 juist te omarmen. Het verschil tussen Noord- en Zuid-Limburg is een topos in de literatuur over de Limburgse identiteit. Dat werd niet alleen met het bloed van de stamverwantschap, maar ook met de grondsoort van de bodem in verband gebracht:

De Noordlimburger, afkomstig van arme grond, wordt getypeerd als spaarzaam, vasthoudend, bedachtzaam, een doorzetter en een goed organisator. De Zuidlimburger daarentegen, afkomstig van rijke lössgrond, is grilliger, impulsiever en mondainer, meer toneelspeler dan ondernemer, een levenskunstenaar.²⁷

²² *Ibidem*, 296 en Win. Roukens, *De taal der Limburgers als spiegel van volk, geschiedenis en cultuur* (Nijmegen 1947) 22.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Roukens, 'De Limburgers', 293.

²⁵ *Ibidem*, 297 en 299.

²⁶ *Limburg in tweeën*, 9. Zie ook: A. Chorus, *De Nederlander uiterlijk en innerlijk. Een karakteristiek* (Leiden 1964) 148-150.

²⁷ Carla Wijers, "In één hand de rozenkrans, in de andere hand een glas bier". De Limburgse

Roukens en andere Limburgse regionalisten wisten wel dat de door hen benoemde kenmerken en cultuuruitingen niet aan de Nederlandse provincie Limburg als min of meer toevallig gevormd territorium waren gebonden. Hun regionalisme was steeds nationaal ingekaderd: het ging om het afwijkende van de rest van Nederland, waarvoor dan met behulp van een essentialistische redeneertrant ‘objectieve’ verklaringen werden gezocht. In dat proces werden deze culturele kenmerken en eigenschappen ‘geterritorialiseerd’ binnen de provinciegrenzen, in Limburg dus ook de landsgrenzen. Roukens was zich daarvan ook bewust, bijvoorbeeld als het ging om zijn specialisme, de Limburgse dialecten:

Volledigheidshalve moeten wij er evenwel op wijzen dat deze [taal]verschijnselen ook in Belgisch-Limburg en in een deel van het Rijnland voorkomen. Zodat zij niet uitsluitend Limburgs zijn in de ruimste betekenis: ze zijn dit alleen met betrekking tot ons nationaal gemenebest. Buiten dergelijke karakteristika is het bindende bewustzijn bij den Limburger, dat hij geen Hollands maar iets anders, n.l. Limburgs spreekt.²⁸

In deze redenering markeert de streektaal de Limburgse identiteit dus niet als element van de ‘volksaard’ (gebaseerd op ‘bodem, ras, historie en cultuur’), maar omdat ‘de Limburger’ ermee afwijkt van de door hem gepercipieerde nationale norm en zichzelf juist daardoor als ‘Limburger’ herkent. Met deze min of meer terloopse opmerking over het relationele aspect van het ‘streek-(taal)eigene’ loopt Roukens vooruit op moderne inzichten in het identiteitsonderzoek.²⁹ Daarin worden regionale identiteiten niet meer herleid tot objectief vaststelbare kenmerken van (de bewoners van) een regio (dit wordt essentialisme genoemd), maar aan de wijze waarop actoren specifieke gedragingen, cultuuruitingen of gebruiken verbinden aan een bepaalde regio en daaraan een regionale betekenis geven (de constructivistische benadering).³⁰ Identiteitsconstructie heeft daarbij steeds twee kanten: een positieve in de vorm van een zelfbeeld, gebaseerd op identificatie met gelijkgestemden, en een negatieve ten opzichte van een dominante ‘ander’. Identiteiten zijn altijd ‘wij-zij’-constructies, die onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. De Leuvense filosoof Rudi Visker formuleert het zo:

Er is niet eerst een ‘ons, en vervolgens een ‘ander’. Het is pas door het verschil met de ander dat ik word geconfronteerd met wat mij tot mijzelf maakt. [...] Een voorbeeld: als

identiteit onder de loep’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 45 (2000) 111-133, aldaar 114. Ook volgens Wijers gaat het hier om stereotypen.

²⁸ Roukens, *De taal der Limburgers*, 73.

²⁹ Die gaan terug op het werk van de Noorse antropoloog F. Barth, *Ethnic groups and boundaries. The social organization of cultural difference* (1969).

³⁰ Zie voor dit onderscheid onder andere Carola Simons, *Ruimte voor identiteit. De productie en reproductie van streekidentiteiten in Nederland* (proefschrift Groningen 2005). Streekidentiteiten zijn niet gelijk aan provinciale identiteiten, maar de constructiemechanismen zijn vergelijkbaar.

Limburger valt je eigen accent pas in een niet-Limburgs milieu op. Opeens ben je een minderheid.³¹

Met betrekking tot de Limburgse identiteit zijn de ‘anderen’ de niet-Limburgse Nederlanders, de ‘Hollanders’ in de volksmond.³² In de confrontatie met de rest van Nederland overstijgt het gevoel van anderszijn de binnen-Limburgse tegenstelling tussen Noord en Zuid. De in deze laatste tegenstelling gangbare wederzijdse stereotyperingen verraden echter analoge bipolaire ‘wij-zij’-constructies. Afhankelijk van de context kan de identificatie van ‘de’ Limburger dus verschuiven. Dat geldt ook internationaal: zo laat Sophie Bouwens in haar te verschijnen proefschrift zien dat Zuid-Limburgse grensarbeiders zich ten opzichte van hun Duitse collega’s duidelijk als Nederlanders profileerden.³³ Ook daarin speelden ‘wij-zij’-stereotyperingen – in dit geval nationale – een belangrijke rol. In het identiteitsonderzoek is deze ‘gelaagdheid’ van identiteiten een bekend gegeven.

Voor de verklaring van het sterke Limburgse identiteitsbesef is de constructivistische benadering veel overtuigender dan het oudere regionalistische essentialisme. Een Limburgs cultuurbesef kon pas ontstaan na de vorming van de provincie Nederlands-Limburg in 1840.³⁴ Het proces van nationale integratie leidde ertoe dat specifieke belangen, cultuuruitingen of gedragspatronen als ‘Limburgs’ werden herkend en geduid omdat zij afweken van de ‘Hollandse’. Dat patroon is aantoonbaar vanaf de negentiende eeuw en is nog steeds herkenbaar. Het heeft zowel betrekking op materiële aspecten (zoals de grondbelasting, de Maaskanalisaie of het overwicht van ‘Hollanders’ in kaderfuncties bij Staatsmijnen³⁵), als op immateriële (zoals het ‘verlimburgsen’ van het katholicisme, de regionale toe-eigening van het carnaval en de blaasmuziek, of de streektaal³⁶). Het Limburgs-eigene is dus een product van

³¹ *NRC Handelsblad* (29 maart 2008): ‘Debat over samen leven in de stad. Hoe anders kan en mag je zijn in de publieke ruimte?’

³² Wijers, “In één hand de rozenkrans, in de andere hand een glas bier”, 116-117.

³³ Sophie Bouwens, *Over de streep. Grensarbeid vanuit Zuid-Limburg naar Duitsland, 1958-2001* (manuscript van te verschijnen proefschrift Universiteit Maastricht) 164-170.

³⁴ Leerssen, ‘Een beetje buitenland’.

³⁵ Grondbelasting: Lemmens, *Aan Vorst en Vaderland gehecht*, hfdst. 5; Maaskanalisaie: Toon Bosch ‘Kanaliseert de Maas. Doot et. Noe of noets’. Acties voor de bevaarbaarmaking van de Maas in de provincie Limburg (1839-1925)’, te verschijnen in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 53 (2008); ‘Hollands’ overwicht: Ad Knotter, ‘Grenzen aan de loonpolitiek. De langzaam-aan-actie van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond (1957) tussen nationale integratie, grensligging en katholiek regionalisme’, te verschijnen in: *ibidem*.

³⁶ Katholicisme en carnaval: zie noot 3. Blaasmuziek: Jos Meuwissen, “Waar het uniform regeert...”! Collectieve identiteitsprocessen en de bloei van de Limburgse blaasmuziek (1950-1970)’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 47 (2002) 157-178. Illustratief voor het hierboven genoemde proces van ‘territorialisering’ is het feit dat de Limburgse dialecten alleen in Nederlands-Limburg officieel zijn erkend als streektaal. In Belgisch-Limburg (waar eveneens Limburgse

de integratie in het Nederlandse staatsverband. Rijksarchivaris M. Smeets, tevens voorzitter van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, was in 1975 van mening dat Limburg juist daardoor een maatschappelijk-culturele eenheid was geworden. Volgens hem was er in de 'laatste anderhalve eeuw een onmiskenbare eenheid gegroeid. Wellicht hebben daarop een gevoel van lotsverbondenheid en een gemeenschappelijke afweer jegens "Holland" een overwegende invloed uitgeoefend. Meer negatieve factoren in elk geval dan positieve'.³⁷ In de woorden van Carla Wijers heeft dit ertoe geleid dat 'het Limburg-beeld en de eigen identiteit zelf als anders, als afwijkend wordt gewaardeerd. [...] De cultuur van het westen, van de Randstad, van Holland wordt als de norm beschouwd waar men de laatste decennia met regionale trots de afwijking tegenover stelt'.³⁸ Dat verklaart de kracht van het Limburgse provinciale regionalisme. Voor Limburgse regionalisten is Limburg als territoriale of bestuurlijke eenheid vooral een sterk merk waarmee zij zich in het nationale verband kunnen positioneren.

De vraag is evenwel of dit aan de nationale context gerelateerde regionalisme relevant blijft in een omgeving waarin de betekenis van de natiestaat als referentiekader vermindert, en Limburg steeds meer als deel van een grensoverschrijdende Europese regio wordt gedefinieerd.

Functionaliteit

Gedeputeerde Staten hadden in 1975 nog een ander argument tegen de opsplitsing van de provincie. Het college zag als bezwaar dat Zuid-Limburg, met nog maar vijf procent binnenlandse grens, dan als een enclave in het buitenland zou komen te liggen: 'Een Vorarlbergsituatie achten wij bepaald ongewenst...'.³⁹ Ook de historici J. Jansen en R. Philips van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg waren bang dat het zuiden door zijn excentrische en perifere ligging per definitie overal buiten zou worden gehouden.⁴⁰ In deze redenering werd Zuid-Limburg primair als deel van de Nederlandse staat gezien. De regionale belangen werden in een nationale context gedefinieerd. In haar proefschrift over de Zuid-Limburgse grensarbeid sinds de jaren 1960 laat Sophie Bouwens zien dat Limburgse opiniemakers tot ver in de jaren 1970 bleven redeneren vanuit een – wat zij noemt – nationaal begrensd regionaal referentiekader.⁴¹ Vanaf de tweede helft van de jaren 1970

dialecten worden gesproken) is dat niet het geval. Ook wat betreft de taal is daar een andere 'wij-zij'-constructie dominant, die tussen Vlamingen en Walen. Zie ook: Peter Nissen, 'De ontplooiing van het regionaal zelfbewustzijn in de beide provincies Limburg na 1839', in: *Eenheid en scheiding van de beide Limburgen. Verslagbundel van het op 26 mei 1989 te Alden Biesen gehouden congres bij gelegenheid van de herdenking van 150 jaar beide Limburgen* (Leeuwarden 1989) 181-211.

³⁷ *Limburg in tweeën?*, 26-27.

³⁸ Wijers, "In één hand de rozenkrans, in de andere hand een glas bier", 122.

³⁹ *Limburgs Dagblad* (2 oktober 1975). Vorarlberg is de deelstaat in het uiterste westen van Oostenrijk, ingeklemd tussen Duitsland, Zwitserland en Liechtenstein.

⁴⁰ *Limburg in tweeën?*, 34.

⁴¹ Bouwens, *Over de streep*, 129.

maakte dit plaats voor een ‘ontgrenzend’ betekeniskader. Er werd steeds meer belang gehecht aan de verwevenheid met de buurlanden. De belangen van Limburg zouden niet meer gediend zijn bij eenzijdige integratie in de Nederlandse staat. Integendeel, de nationale grens werd meer en meer als knellend ervaren.

Vanaf de jaren 1990 werd met name Zuid-Limburg primair als deel van de Euregio Maas-Rijn benaderd. De Euregio Maas-Rijn, waarvan het sinds 1976 deel uitmaakt, is een bestuurlijk samenwerkingsverband waarin de Nederlandse provincie Limburg, de Belgische provincies Limburg en Luik, de Duitstalige Gemeenschap in Oost-België, en de Duitse Regio Aken participeren. De EMR kreeg een sterke stimulans in 1991, toen zij een juridische status kreeg en Europese INTERREG-subsidies ging ontvangen. Zij presenteert zichzelf als ‘laboratorium van de Europese integratie’. Dat is misschien wat teveel eer, maar feit is dat de bestuurlijke elites hiermee de nationale kaders doorbreken om grensoverschrijdende sociale, economische en culturele relaties institutioneel te ondersteunen. Er bestaat ook een Euregio-Rijn-Maas Noord, waarin Noord- en Midden-Limburg samenwerken met het aangrenzende Duitse gebied. Ook daarin is de provincie Limburg bestuurlijk vertegenwoordigd. De territoria van deze euregio’s snijden Nederlands-Limburg dus doormidden op een wijze die niet zoveel verschilt van de delingsvoorstellen uit 1975.

De grensoverschrijdende wending van de provincie Limburg kreeg in 2007 een voorlopig hoogtepunt in een door het provinciebestuur omarmd rapport van een adviescommissie onder voorzitterschap van oud-minister Loek Hermans met de programmatische titel *De toekomst van Limburg ligt over de grens*.⁴² Volgens de commissie bestaat er een discrepantie tussen de bestaande bestuurlijke structuren en de functionele eisen van grensoverschrijdende samenwerking:

De begrenzing, structuur en beleving van de vraagstukken, problemen en mogelijke kansen sluiten in grensregio’s zoals Limburg in vele gevallen [...] niet aan bij de structuur, begrenzing en wijze waarop de maatschappelijke en politiek-bestuurlijke besluitvorming is georganiseerd. Dit leidt tot de paradox van de grensoverschrijdende samenwerking. Naarmate de contacten en de belangen over de grenzen heen groeien, wordt die samenwerking eerder moeilijker dan makkelijker.⁴³

De commissie signaleert het ontbreken van een overkoepelende ‘bestuurlijke doorzettingsmacht’⁴⁴ en bepleit een institutionele versterking van de grensoverschrijdende samenwerking in de vorm van een ‘EGTS’, een ‘Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking’. Dat is een EU-instrument om ‘samenwerkingsconstructies bestuurlijk in onder te brengen, te coördineren en te integreren’.⁴⁵ Het rapport gaat officieel over heel Limburg van Mook tot

⁴² Provincie Limburg, *De toekomst van Limburg ligt over de grens. De Euregio’s als bruggebouwers tussen de lidstaten* (Maastricht 2007).

⁴³ *Ibidem*, 25

⁴⁴ *Ibidem*, 23.

⁴⁵ *Ibidem*, 11.

Mesch, maar in het licht van de delingsdiscussie in de jaren 1970 is het opmerkelijk dat de analyses en voorstellen *de facto* alleen betrekking hebben op Zuid-Limburg en de Euregio Maas-Rijn: 'Een goede basis voor dergelijke publieke samenwerking in *Zuid-Limburg* [curs. AK] is de EGTS-verordening', schrijft de commissie.⁴⁶ En: 'De commissie ziet in dit proces de Euregio Maas-Rijn als een actieve motor die dit proces moet stimuleren en faciliteren'.⁴⁷ Wordt hier via de band van de grensoverschrijdende samenwerking toch een zekere bestuurlijke deling van Limburg voorbereid? Het lijkt erop. De provincie Limburg wordt weliswaar 'een regisserende en coördinerende rol' toegedicht,⁴⁸ maar moet in deze voorstellen tal van besluitvormende bevoegdheden overdragen aan een grensoverschrijdend bestuursorgaan dat alleen het zuidelijk deel van de provincie omvat.

Ook in de behandeling van bestuurlijke deelaspecten, zoals het vervoersbeleid, het waterbeheer, de zorg, het onderwijs en het economisch beleid, is het rapport doortrokken van een fixatie op Zuid-Limburg en de Euregio Maas-Rijn. De commissie motiveert dit op basis van de geheel verschillende regionaal-economische oriëntatie van Noord en Zuid. Volgens haar kent 'Noord-Limburg een aantal belangrijke Nederlandse ontwikkelingsmogelijkheden die nauw verbonden zijn met zijn unieke geografische ligging binnen Nederland tussen de technologische Brainport Eindhoven en het Duitse Ruhrgebied'; Zuid-Limburg daarentegen 'moet zijn ontwikkelingsmogelijkheden steeds meer zien in interdependentie met de omliggende grensregio's en vooral de Euregio Maas-Rijn'.⁴⁹ De commissie pleit daarom voor 'gebiedsgericht denken in plaats van nationalistisch denken'.⁵⁰ Haar impliciete boodschap is ook het 'regionalistische denken' te verlaten en in het proces van grensoverschrijdende samenwerking een zekere bestuurlijke tweedeling van de provincie Limburg te accepteren.

Paradoxen

In haar eerder aangehaalde proefschrift constateert Sophie Bouwens dat de vorming van een grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn aan Limburgse kant mede wordt belemmerd door de nationale socialisatie van de bewoners. In hun zoekgedrag naar werk oriënteren de Limburgers zich daardoor primair op de eigen regio en niet op de kansen aan de andere kant van de grens.⁵¹ Ten opzichte van het (Duitse) buitenland valt het nationale hier dus samen met het regionale. Dat is niet alleen kenmerkend voor het arbeidsmarktgedrag, maar voor Limburg en de Limburgse identiteit in het algemeen. Het ontstaan van een regionaal Limburgs zelfbewustzijn en de integratie van Limburg in de nationale staat zijn twee zijden van dezelfde medaille.⁵² Het gaat om een paradoxaal (of misschien moet ik zeggen

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, 13.

⁴⁸ *Ibidem*, 54.

⁴⁹ *Ibidem*, 37-39.

⁵⁰ *Ibidem*, 50.

⁵¹ Bouwens, *Over de streep*, 68-69.

dialectisch) proces: de ‘eenwording van Nederland’ leidde ook tot de ‘eenwording van Limburg’. Door opname in het Nederlandse staatsverband werden de inwoners van wat nu Limburg heet zich bewust van een gemeenschappelijke eigenheid. De articulatie daarvan in een sterk Limburgs regionalisme kan echter niet verhullen dat er erg weinig andere factoren zijn die Limburg tot een eenheid maken. Op sociaal, economisch, en cultureel gebied blijven er duidelijke verschillen, met name tussen Noord- en Zuid-Limburg. Zolang Limburg zijn belangen en zijn identiteit primair moest definiëren in het nationale kader bleef deze tweedeling echter ondergeschikt aan het gevoel van provinciale verbondenheid. In de discussies over de voorstellen tot bestuurlijke herindeling in 1975 gaf het provinciebestuur daar uiting aan door zowel de historische banden als de gemeenschappelijke belangen van Noord en Zuid in het geweer te brengen.

De Euregio Maas-Rijn

Met de voortschrijdende Europeanisering, die in een aantal opzichten ook als ‘denationalisering’ kan worden opgevat, verliest deze argumentatie meer en meer aan overtuigingskracht. De grensoverschrijdende samenwerking, waarin Limburg zich bijzonder actief betoont, leidt tot een omkering van de regionaliseringsparadox. De functionele samenhangen in de beide euregio’s (Maas-Rijn en Rijn-Maas Noord) versterken de scheiding tussen Noord- en

⁵² Zie ook: P. Orbons, L. Spronck, ‘Limburgers worden Nederlanders. Een moeizaam integratieproces’, *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg* 52 (1966) 31-53.

Zuid-Limburg en zullen op den duur, als wij de commissie-Hermans volgen, leiden tot een verzwakking van de bestuurlijke samenhang van de provincie. Het is wel te hopen dat er dan meer dan een 'piepklein en symbolisch kantoor voor het behoud van geschiedenis en traditie' zal blijven bestaan.

Ad Knotter (1952) is directeur van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en hoogleraar in de vergelijkende regionale geschiedenis, in het bijzonder die van Limburg en aangrenzende regio's, aan de Universiteit Maastricht.

Summary

Ad Knotter, *Where is Limburg? The Paradoxes of a Strong Regional Identity*
Limburg is a good example of the tensions that exist in the Dutch provinces between administrative territoriality, regional identity and spatial functionality. Right up to the present day, strong regional sentiments have hampered territorial restructuring based on more rational or functional criteria. Limburg was formed in 1815, much later than the other Dutch provinces, from different territories on both sides of the river Meuse. After the Belgian Revolt (1830-1839) it was divided into a western (Belgian) part and an eastern (Dutch) part. This is how the Dutch part of Limburg acquired its odd elongated shape. In spite of its recent formation, the inhabitants of the Dutch part developed a strong provincial identity. The identification with the province of Limburg as a territorial unity can, however, not be based on any objective characteristics, but is in itself a result of its progressive integration into the Dutch state, which made the inhabitants aware of their divergent dialect, religion, culture, and, last but not least, interests. The paper argues that this provincial regionalism will become more and more obsolete as state borders gradually become 'denationalised' through the process of European integration. As Limburg participates in two Euregios, Meuse-Rhine in the south and Rhine-Meuse North in the north, a growing administrative division within the province into a northern and southern part seems inevitable.

Tot nut van 't algemeen?

Een historische blik op de Vlaamse provincies als intermediair bestuursniveau¹

PETER HEYRMAN

De probleemstelling die we als deelnemer aan het Arena-debat mochten ontvangen, is op zijn minst controversieel te noemen. Ze ging uit van een evident functieverlies bij de provinciebesturen, stelde vervolgens hun 'onuitroeibaarheid' vast en koppelde die aan de veronderstelling dat 'provincies kennelijk het vermogen bezitten om macht te behouden of in elk geval minimaal zichzelf in stand te houden'.

Dat het voortleven van het provinciale beleidsniveau in zulke mate historisch wordt geproblematiseerd, doet de meeste vakgenoten in Vlaanderen waarschijnlijk de wenkbrauwen fronsen. Buiten een periode van 25 jaar (circa 1970-1995) werd het bestaansrecht van de Belgische provinciebesturen immers nauwelijks gecontesteerd of in vraag gesteld. Natuurlijk werd er wel eens gesproken over hun taakinvulling en de afstemming op die van het nationale en gemeentelijke niveau. Dat lijkt me trouwens normaal voor een intermediair bestuur. Maar die debatten, bijvoorbeeld tijdens het interbellum, kunnen bezwaarlijk worden voorgesteld als de uitdrukking van een krachtige onderstroom die de fundamenteën van het provinciaal bestuursniveau aanvat.

Dat neemt niet weg dat de Belgische provinciebesturen in 1970-1995 wel degelijk een levensbedreigende storm hebben moeten doorstaan. Die jaren zijn daarom best interessant om het vertoog te capteren waarmee ze hun voortbestaan legitimeerden, om inzicht te verwerven in de mechanismen die de duurzaamheid van intermediaire bestuursorganen bepalen. Die analyse is evenwel nog niet grondig uitgevoerd.² Ik zet de feiten even op een rijtje. De kritiek midden de jaren 1970 vond vanzelfsprekend haar oorsprong in de staatshervorming die aan het begin van het decennium op gang was gekomen. Naarmate de geplande gewestvorming een concretere vorm begon aan te nemen en een fusie van gemeenten (1976) op stapel werd gezet, zou de doodsklok almaar luider klinken. De provinciebesturen dreigden als het ware bekneld te raken tussen de groeiende lokale bestuursentiteiten en de Vlaamse overheid in wording. De herijking van het institutioneel landschap liet de provinciebesturen een waaier aan opties open: van een drastische inkrimping van hun bevoegdheden, over het behoud als louter administratieve gehelen tot het radicaal afschaffen. In het Egmont-Stuyvenberg-pact (mei 1977/januari 1978) werd gekozen om in de plaats van de provincies zogenaamde 'subge-

¹ Graag wil ik Steve Heylen danken voor zijn waardevolle commentaren bij een ontwerpversie van deze tekst.

² Daniel Coninckx, Herwig Reynaert en Tony Valcke (eds.), *De provincieraden in Vlaanderen. Lokale en regionale politiek* (Brugge 2000).